

Особливості багаторічної підготовки та відбору у провідних спортивних країнах світу

План:

1. Особливості багаторічної підготовки і відбору у ведучих спортивних країнах.
2. Досвід зарубіжних країн в організації системи спортивної підготовки.

1. Особливості багаторічної підготовки і відбору у ведучих спортивних країнах.

Спорт грає важливу роль у житті суспільства та держави. У провідних зарубіжних країнах накопичено багатий досвід розвитку спорту, реалізації програм за участю великих мас населення та культурно-оздоровчих заходів з метою організації дозвілля та поліпшення здоров'я населення всіх соціальних груп. У сучасному спортивному світі підготовка спортсменів до головних змагань - Олімпійських ігор чи чемпіонатів світу розглядається крізь призму багаторічної підготовки спортсменів. У країні є свої специфічні національні, політичні, організаційні принципи, але підготовка у своїй містить багато спільних характеристик. Це — комплексність та значуща роль кожної зі складових підготовки у забезпеченні кінцевого результату: теоретико-методологічні та організаційні засади; матеріально-технічні умови; концентрація фінансових ресурсів, контингент та підготовка резерву; безпосередньо тренувальний процес та змагальна діяльність; медичне та науково-методичне забезпечення. Комплексне використання та облік даних складових забезпечують успіх на спортивній арені (Платонов, Сахновський, 2002; Платонов, 2010).

У системі спортивної підготовки виділяють теоретико-методологічні та організаційні засади. Раціональна діяльність у цій галузі визначає ефект використання можливостей інших складових, а помилки у цій сфері

призводять до неефективності всієї системи (Платонов, 2004, 2010).

Для побудови багаторічної підготовки та ефективного відбору спортсменів на різних етапах спортивного вдосконалення необхідно визначити ті напрями, яким може керуватися команда у підготовці до змагань та розвитку олімпійських видів спорту.

В одних випадках підготовка здійснюється по вертикалі знизу вгору, де початкова та базова підготовка та відбір спортсменів зосереджені на спортивних федераціях країни, різних спортивних клубах і центрах, а національні команди з олімпійських видів спорту спортсмени відбираються під час переходу на етап підготовки до вищих досягнень і максимальної реалізації.

Удосконалення цього напрямку обумовлено формуванням ставлення держави до розвитку спорту своєї країни, реальними фінансовими, матеріально-технічними можливостями і, головне, здатністю федерацій здійснювати повноцінну багаторічну підготовку спортсменів. Такий підхід до системи підготовки спортсменів здійснюється в США, Німеччині і, частково, в Італії.

Наступний напрямок передбачає формування жорсткої організаційної та методичної системи підготовки спортсменів у багаторічному аспекті задля досягнення високих результатів на Олімпійських іграх. За такої підготовки інтереси будь-яких структурних елементів, задіяних у системі олімпійського спорту, підпорядковані єдиній меті — завоювання олімпійських медалей на головних змаганнях чотириліття. Це характерно на сучасному етапі для Китаю та Куби. Найцікавішим з позицій наукового обґрунтування є третій напрямок, який використовує позитивний досвід першого та другого напрямів. Головне в цьому напрямі — реалізація складних організаційно-методичних програм, де планомірна підготовка до Олімпійських ігор є органічно взаємопов'язана з календарем змагань, у яких спортсмену необхідно брати участь, враховуючи інтереси федерацій. Ефективність такої підготовки наочно показують результати виступів на останніх великих

олімпійських форумах Японія, Франція Австралія, Норвегія та Канада (Платонов та ін., 2009).

Підготовка спортивного резерву та система багаторічної підготовки спортсменів у КНР побудована на основі досвіду СРСР, але при жорсткішому адміністративному управлінні, великих фінансових можливостях і за повної підтримки місцевих структур (Guan, 1996; Hong, 2008).

Система дитячо-юнацького спорту та підготовки резерву має чітку структуру та управління на кожному із п'яти етапів (рис.).

Перший етап охоплює велику кількість дітей у віці 6-9 років, які проходять навчання основ різних видів спорту і потрапляють в систему початкового відбору. Після виявлення здатних дітей, які виявили задатки до вдосконалення у конкретному виді спорту, вони зараховуються до дитячих спортивних шкіл. Після потрапляння до дитячих спортивних шкіл юні спортсмени напружено займаються протягом кількох років. Цей тимчасовий діапазон залежить від виду спорту, і зазвичай триває до 12-14-річного віку. У цьому діти цілеспрямовано тренуються три години 4-5 разів на тиждень. Якщо вони успішно проходять весь етап підготовки, їх виділяють із загальної кількості та найталановитіших дітей відбирають у систему підготовки на третьому етапі.

Третій етап має на увазі підготовку найближчого спортивного резерву, на якому знаходиться відносно невеликий відсоток відібраних спортсменів - 12%. Підготовка здійснюється у провінціях чи міських спеціалізованих спортивних школах, у яких режим підпорядкований завданням спортивного вдосконалення. Такі школи є аналогом наших інтернатів спортивного профілю та училищ олімпійського резерву, в яких тренуються підлітки від 12-13 до 15-17 років по два тренувальні заняття на день в обсязі 4-5 год п'ять-шість разів на тиждень.

Після занять протягом 3-4 років найбільш здібні спортсмени (приблизно третина) переходять на четвертий етап підготовки. Це

спортсмени національних команд, де вся їхня підготовка спрямована на найвищі досягнення. На даному етапі спортсмени беруть участь вже у міжнародних змаганнях та підготовку здійснюють у центрах професійної підготовки або школах вищої спортивної майстерності.

На п'ятий етап потрапляють ті спортсмени, які є реальними претендентами на медалі на олімпійських іграх. По відношенню до попереднього етапу – це приблизно кожен п'ятий спортсмен національного рівня. Необхідно зазначити, що у підготовці спортсменів Китаю до Олімпійських ігор 2008 р. брали участь три збірні команди — основна, молодіжна та резервна, що значно збільшувало кількість спортсменів у збірній. Це було зумовлено створенням внутрішньої конкуренції серед спортсменів - кандидатів на участь в Олімпійських іграх 2008 (Бу Хао, 2009). Така масовість не прийнятна під час підготовки спортсменів України до Олімпійських ігор через різну у цих країнах демографічною ситуацією.

У результаті близько 5% учнів дитячих спортивних шкіл сягають четвертого і п'ятого етапів олімпійської підготовки. Система підготовки спортсменів Китаю ґрунтується на жорсткому «природному» відборі (Hong, 2008).

У сучасній підготовці спортсменів Китаю досвід СРСР реалізований також на рівні загальної методології спортивного відбору та орієнтації спортсменів, системи побудови їх багаторічної підготовки, періодизації підготовки у річних циклах, системи контролю та управління у процесі підготовки, використання стимулюючих та відновлювальних засобів (Платонов та ін., 2009; Платонов, 2010; Rong, 1987; Wu, 1993; Li, 2000; Dai, 2004). Однак використання методології дозволило Китаю створити свою цілісну систему підготовки, де основними рисами є жорстка конкуренція на всіх етапах багаторічного вдосконалення, чіткий відбір спортсменів та використання сучасних технологій у галузі медицини, технічного прогресу, спортивної науки.

Продуманістю відрізняється і концепція олімпійської підготовки

китайських спортсменів щодо відбору пріоритетних видів спорту, принципів комплектування збірних команд та організації їх підготовки, постановки завдань за участю у головних змаганнях (Платонов, 2010; Hong, 2008). При відборі пріоритетних видів основою було покладено такі критерії:

- розвиток видів, що мають традиції, високий рівень досягнень, відповідають генетичним особливостям населення (бадмінтон, настільний теніс, гімнастика, дзюдо, стрибки у воду);
- розвиток видів, у яких розігрується велика кількість медалей та досягнення у яких вирішальною мірою визначають загальнокомандний успіх (це плавання, легка атлетика, веслування академічне, веслування на байдарках та каное);
- випереджальний розвиток видів та дисциплін, які в перспективі можуть опинитися у програмі Ігор;
- орієнтація, взята на озброєння свого часу і фахівцями з Німеччини, на розвиток жіночого спорту у зв'язку із значно меншою конкуренцією, що призвело до переконливих результатів у плаванні та бігу на середні та довгі дистанції;
- концентрація уваги та створення необхідних умов для відносно невеликої групи спортсменів високого класу, реально здатних досягти результатів світового рівня, виключення зі сфери олімпійської підготовки спортсменів, нездатних претендувати на завоювання нагород;
- включення до складу збірних команд для участі в Олімпійських іграх та чемпіонатах світу спортсменів, які претендують на успіх або мають явні перспективи в майбутньому;
- широке використання засобів відновлення та стимуляції працездатності, підготовки у гірських умовах.

Успіх виступу команди Японії на Олімпійських іграх (Sports in Japan, 2003; Asami, 2005; Yamamoto, 2008) було закладено ще 1988 р., коли Японський олімпійський комітет (ЯОК) розробив та реалізував програму розвитку спорту найвищих досягнень. У 2000 р. було прийнято Базовий план

розвитку спорту Японії на 2001-2010 гг. Особливу увагу фахівці приділяли вдосконаленню організаційних та методичних засад системи спортивної підготовки, чого було створено спеціальні програми. Однією з таких програм стала програма відбору перспективних спортсменів як кандидати на участь у Олімпійські ігри на основі рекомендацій федерацій, виконання спортивних нормативів, даних комплексного контролю, що свідчать про їх високий потенціал. Одним із критеріїв відбору в команду була кількість спортсменів, включених до олімпійської підготовки. Що стосується кількості передбачуваних кандидатів на участь в Іграх, то, на думку фахівців, їх кількість не мала б збільшитися більше ніж удвічі. Згідно з критеріями відбору, спортсмени розподіляються на три групи: еліта А - претенденти на завоювання олімпійських нагород, «еліта В» - спортсмени, здатні отримати ліцензії та добитися права на участь в Олімпійських іграх, «молодіжна еліта» — спортсмени, здатні в перспективі досягти високих результатів.

Інша програма, якій приділяється особлива увага в Японії, - це пошук та розпізнавання спортивних талантів та орієнтація їх підготовки у конкретному виді спорту. Програма відбору спрямовано на вивчення та пошук талантів по спадкових і генетичних причин. Таку програму здійснюють префектури. Наприклад, у Фукуоці проводять систематичний відбір дітей у двох вікових групах 9-10 років та 11-12 років. При цьому з дітьми проводять початкову підготовку з подальшою орієнтацією на багаторічну підготовку (Tanaka, 2004; Yamamoto, 2008). Початкова підготовка пов'язана із системою шкільного фізичного виховання, що дозволяє фахівцям легше розпізнати талановитих дітей.

Такий підхід у всіх напрямках золотого плану Японського олімпійського комітету дозволив практично за чотирирічний олімпійський цикл вивести національну олімпійську команду на новий рівень, достатній для завоювання олімпійських нагород (Платонов та ін., 2009).

Аналіз матеріалів багаторічної підготовки спортсменів у Норвегії та інших країнах показує, що для Норвегії, в основному, характерні підходи, що

використовуються у країнах із високим рівнем розвитку спорту та науки. При цьому на підготовку спортсменів Норвегії накладають відбиток національні традиції та особливості. Це з тим, що у Норвегії відсутня початковий відбір, пошук талановитих дітей та орієнтація їх на якийсь конкретний вид спорту та багаторічну підготовку в ньому, і, звичайно ж, ранню спеціалізацію.

Згідно з норвезькими законами, дитина до 13 років не бере участі в жодних заходах з відбору, не займається вузько спрямовано одним із видом спорту. До 13 років діти максимально залучаються до занять масовим спортом для повноцінного фізичного розвитку та забезпечення рухової активності. До 10 років діти освоюють основи різних видів. У віці 11-13 років багато хто вже визначається з вибором виду спорту, проте вузька спеціалізація не рекомендується, робота спрямована на всебічний фізичний розвиток дитини (Oakley, Green, 2001).

Це призвело до того, що в Норвегії не розвиваються такі види спорту, як спортивна та художня гімнастика, через відсутності ранньої спеціалізації, що не формується на ранніх етапах у дітей, мотивація до досягнень на світовому рівні та спрямованості на багаторічне вдосконалення, відсутня система відбору та орієнтації на початкових етапах багаторічного вдосконалення дітей (Hanstad, 2002; Enjolras, 2004).

Можна вважати, що такий підхід, який виключає ранню спеціалізацію, оберігає спортсмена від форсованої підготовки у ранньому віці, що властиво при підготовці юних спортсменів у інших країнах.

У зв'язку з таким підходом до початкового відбору вся система багаторічної підготовки в норвезькому спорті будується на кількох рівнях, кожен з яких має специфічну організацію та керівництво, різні джерела фінансування (Платонов, 2010) (рис.).

В основі підготовки спортсменів Норвегії у спорті вищих досягнень лежить формування такого мікроклімату та умов для тренування спортсменів, який дозволяє спортсмену максимально концентруватися на поставленому завданні досягнення максимального результату. Для

досягнення цієї мети в Норвегії створено спеціалізовані школи, в яких навчаються та тренуються спортсмени 16-19 років (Gilberg, Breivik, 1997; Bergsgard, 2003, 2005).

Таким чином, можна констатувати, що для норвезького спорту характерна відсутність ранньої до 13 років спеціалізації у спортсменів. Це дозволяє раціонально побудувати систему багаторічної підготовки та продемонструвати перші серйозні успіхи на рівні збірних команд у віці 24-25 років.

Підготовка спортсменів у США здійснюється з позицій - професійного спорту та багаторічної підготовки перспективних дітей через систему шкільного фізичного виховання та масового шкільного спорту. При цьому саме шкільні спортивні змагання є безпосереднім механізмом, що сприяє виявленню обдарованих для селекціонерів. Особливе місце відводиться університетському спорту, який дозволяє спортсмену набратися досвіду та бути відібраним до серйозних команд або збірної країни (Green, Houlihan, 2005; Sparvero et al., 2008).

Основною відмінністю французької моделі олімпійської підготовки від систем, що функціонують у більшості європейських країн, є жорстке регулювання розвитку елітного спорту з 1984 р. Був створений Національний комітет елітного спорту, який вирішував певні завдання:

- формування складу елітної групи французьких спортсменів на чергове олімпійське чотириріччя;
- виділення пріоритетних змагань та стратегії змагальної та тренувальної діяльності, усунення протиріч між раціональною підготовкою та широкою змагальною діяльністю;
- формування політики відбору перспективних молодих спортсменів та ін. (Baile et al., 2008).

У системі французької багаторічної підготовки спортсменів простежується структура, аналогічна китайській. Перед Іграми 2008 р. у Пекіні було затверджено чотирирівневу систему підготовки та відбору

спортсменів, яка працювала і на Ігри 2012 р. (Рис.).

Система спорту вищих досягнень у Франції, включає найближчий та віддалений резерв, де на першому етапі діти 12 років та старші проходять підготовку та найталановитіші з них переходять на другий етап. На цьому етапі триває підготовка резерву, на третьому – дорослих спортсменів, які мають високу кваліфікацію.

І останній етап - група елітних спортсменів, підготовка яких повністю орієнтована Олімпійські ігри.

Контингент спорту вищих досягнень спирається у Франції на систему масового дитячого спорту, що функціонує за місцем проживання та у загальноосвітніх школах (Bayle et al., 2008).

Удосконалення майстерності спортсменів здійснюється у тренувальних центрах. У країні діють: 370 центрів – для підготовки юніорів на другому рівні; 110 центрів – для підготовки спортсменів високого класу на третьому рівні; 24 центри – для підготовки елітних спортсменів на четвертому рівні.

Для аналізу та виявлення принципових положень підготовки спортсменів у багаторічному аспекті розроблено систему підготовки спортсменів у колишній Німецькій Демократичній Республіці. Саме в цій країні були сформовані основи організаційної системи підготовки стосовно різних етапів багаторічної підготовки та різного рівня майстерності спортсменів (Ульріх, 1980). Весь позитивний досвід побудови багаторічної підготовки, здійснюваний у НДР, нині застосовується низкою провідних спортивних держав, передусім КНР.

Так, основною низовою ланкою, де відбувалося масове навчання дітей, підготовка їх на початковому етапі багаторічного вдосконалення та відбір найбільш перспективних з них для переведення на наступний щабель, були тренувальні центри. За даними Г. Хайнце (1974), близько шести тисяч секцій у спортивних організаціях працювало у всіх районах 14 адміністративних округів країни. Так, з легкої атлетики налічувалося близько 250 центрів, у кожному їх майже 100 юних спортсменів проходили початкове навчання та

їх відбирали за результатами цього етапу навчання у пробних групах протягом кількох тижнів. Як критеріїв відбору розглядали здоров'я дітей, їх статуру, проводилося тестування фізичних можливостей, здатність до освоєння техніки та ін. Робота з відбору здійснювалася постійно протягом року. За результатами відбору з кількох тисяч дітей залишалося сто перспективних, які вже тренувалися планомірно на початковому етапі багаторічного вдосконалення. Тривалість початкового етапу становила 2-4 роки. Щорічно відсівався певний відсоток дітей, тобто через два роки після початку занять у групах зі ста осіб залишалося 30-35, а в дитячі спортивні школи у подальшому відбиралися 10-15 (Хайнце, 1974) (рис.).

На другий етап багаторічної підготовки потрапляли тільки діти, які були визначені як перспективні, що пройшли початкову підготовку та виконали всі тести для переводу на наступний етап. Такий підхід забезпечував ефективну підготовку віддаленого резерву для збірних команд до 80% (Крижанівська, 1978).

На третій етап підготовки – етап підготовки до вищих досягнень, зараховувалися спортсмени, які реально претендували на влучення у збірні команди країни. Підготовка цих спортсменів здійснювалася у спортивних клубах, які взаємодіяли зі збірними командами юніорів та дорослих. Підготовку найсильніших спортсменів здійснювали спільно, чергуючи підготовку у клубах і зборах збірних команд.

Організаційна структура підготовки спортсменів НДР до Олімпійських ігор відповідала принципам та методикою побудови багаторічної підготовки та розглядала чотири основні етапи: базової спортивної підготовки, спортивної спеціалізації, спортивного вдосконалення, вищої спортивної майстерності (Разумовський, 1985; Grupe, 1990).

Таким чином, в основі побудови олімпійської багаторічної підготовки лежав принцип відбору лише перспективних спортсменів, у яких зацікавлена збірна команда (Зеліченко та ін., 1982; Платонов, Шинкарук, 2006).

До занять різними олімпійськими видами спорту на всіх етапах

багаторічного вдосконалення залучалася велика кількість спортсменів та поряд з методично правильно організованим відбором та орієнтацією підготування спортсменів дозволяли залучити до олімпійської підготовки достатню кількість спортсменів. Можна зробити висновок, що багаторічна підготовка спортсменів НДР до Олімпійських ігор характеризується системністю підходу та комплексністю, що дозволяло поступово використовувати та розвивати всі складові системи підготовки спортсменів.

Характеризуючи систему підготовки в сучасній Німеччині, необхідно зазначити, що в країні сформовано чітку організаційно-управлінську модель підготовки спортсменів високого класу, яка охоплює перспективних юних спортсменів з 13-14 років та розрахована на наступні 10-12 років підготовки (Petry et al., 2008).

Такий підхід дозволяє спортсмену протягом багато років готуватися на рівні найвищих світових стандартів. У системі виділяють кілька рівнів: D, DC, C, A/B.

Підготовка починається з рівня D, куди потрапляють 13-14-річні перспективні спортсмени за рекомендацією федерацій з видів спорту. Протягом усього періоду підготовки здійснюється відбір спортсменів: спочатку виявляються таланти, а надалі підтримуються шляхом орієнтації їх підготовки з урахуванням індивідуальних особливостей та характеристик. Виділяють чотири основні етапи підготовки – базова підготовка; поглиблена підготовка; підготовка до вищих досягнень та підготовка елітних спортсменів. Спортивні клуби здійснюють підготовку спортсменів протягом усієї їхньої кар'єри.

Підготовка на рівні D та двох етапах багаторічної підготовки – базової та поглибленої здійснюється елітними спортивними школами, регіональними спортивними центрами та регіональними асоціаціями, наступні два етапи та рівні C, A/B – національними спортивними федераціями, центрами олімпійської підготовки, федеральними тренувальними центрами тренувальними центрами армії та поліції, університетами. Отже, маємо

налагоджену систему підготовки кожному рівні зі своїми відповідальними організаціями. Нині у Німеччині працюють 39 елітних шкіл спорту. До таких шкіл потрапляють лише обдаровані діти, які пройшли початкову підготовку та спортивний відбір. Після кожного етапу навчання всебічно оцінюється перспективність юних спортсменів та доцільність їхнього подальшого перебування в елітній школі. Безперспективних молодих спортсменів відраховують. На базі шкіл, університетів та спортивних організацій підготовка спортсменів здійснюється у тренувальних центрах, у яких створено умови для повноцінної підготовки у поєднанні з освітньою діяльністю у школах та університетах. Загалом багаторічна підготовка охоплює 16 років. Аналіз літературних даних показує, що сьогодні в Німеччині за наявності позитивних зрушень у системі підготовки спортсменів відсутня система науково обґрунтованого та організованого відбору перспективних дітей у процесі початкового навчання та тренування на першому етапі багаторічного спортивного вдосконалення (Платонов та ін., 2009; Schwank, 2006).

У сучасній Німеччині основними критеріями відбору стали спортивні результати у різних дитячо-юнацьких змаганнях, включаючи такі великі, як «Федеральні ігри молоді» та «Молодь готується до Олімпійських ігор», візуальний огляд та суб'єктивну думку тренера та викладача фізичного виховання (Petru et al., 2008). Згідно з даними літератури (Платонов, 2010), спортивний результат на змаганнях на початкових етапах не можна вважати критерієм перспективності, оскільки це призводить до форсованої підготовки молодих спортсменів. Такий підхід до відбору у німецькому спорті пов'язаний з великим та вільним вибором видів спорту у молоді та наявністю вільного часу (Petru et al., 2008). Причина проблем дитячого спорту та пошуку спортивних талантів у Німеччині полягає у відсутності системи масового навчання та первинного відбору та у небажанні федеральних земель витратити кошти та сили для її створення.

В Австралії вся олімпійська підготовка спортсменів реалізується

відповідно до «Стратегічного плану австралійської олімпійської команди щодо участі в Олімпійських іграх», — основним документом, яким керуються функціонери спорту країни (Strategic Plan for Summary, 2001). Особливе місце у документі відводиться добору спортсменів, який передбачає проведення якісного об'єктивного відбору на формування команди. Методика відбору повинна містити ті тести, які абсолютно зрозумілі спортсменам і не викликають проблем під час їх виконання. Особливе становище займає розробка критеріїв відбору для кожного виду спорту та оптимального його проведення, щоб не допускати змін та поправок у прийнятій вже системі відбору (Платонов та ін., 2009; Australian Institute of Sport, 2001).

Таким чином, вся система спортивного відбору спрямована на реалізацію інтересів усіх основних ділянок системи олімпійської підготовки – Австралійського олімпійського комітету, національних федерацій з видів спорту та самих спортсменів.

Вище викладене дозволяє зробити висновок, що в даний час у країнах, які займають лідируючі позиції у спорті вищих досягнень та спортсмени яких демонструють високі результати на Олімпійських іграх, функціонує налагоджена організаційно-управлінська модель підготовки та відбору спортсменів у процесі багаторічного вдосконалення. Загалом у всіх розглянутих вище країнах використовуються схожі моделі, що мають свою специфіку, національні традиції, економічні та матеріально-технічні умови, і в основі яких лежить цілісний та комплексний підхід. Головна відмінність у підготовці спортсменів різних країн - це підпорядкованість різним державним та громадським структурам.